INGLIZ TILINI O‘QITISHDA O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARINING QIYOSIY TAHLILIDAN FOYDALANISH

Bekchanova Rayxon Otabekovna

Urganch shahar 2-maktab ingliz tili o‘qituvchisi

E-mail: bekchanovarayxon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilini o‘qitish jarayonida o‘zbek va ingliz tillarining qiyosiy tahlilidan foydalanishning lingvistik hamda metodik asoslari yoritilgan. Ikki tilning fonetik, morfologik, sintaktik va leksik-semantik xususiyatlari o‘zaro taqqoslanib, ular o‘rtasidagi o‘xshashlik va tafovutlarning xorijiy tilni o‘zlashtirish jarayoniga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, ona tilining ingliz tilini o‘rganishga ko‘rsatadigan ijobiy va salbiy transfer xususiyatlari, o‘quvchilarda uchraydigan tipik til xatolarining kelib chiqish sabablari hamda ularni bartaraf etishning metodik imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Qiyosiy tahlil asosida grammatik hodisalarni tushuntirish, talaffuz ko‘nikmalarini shakllantirish, so‘z tartibini o‘zlashtirish va leksik birliklardan kontekstga muvofiq foydalanishga doir tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ingliz tilini o‘qitish, qiyosiy tahlil, o‘zbek tili, ingliz tili, kontrastiv lingvistika, til transferi, grammatik tafovutlar, fonetik xususiyatlar, sintaktik qurilish, leksik-semantik munosabatlar, lingvistik kompetensiya, xorijiy til ta’limi.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va xalqaro axborot almashinuvi jadallashgan sharoitda ingliz tilini o‘rganish hamda undan samarali foydalanish ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biriga aylangan. Xorijiy tilni o‘zlashtirish jarayoni nafaqat yangi so‘z va grammatik qoidalarni egallashni, balki o‘rganilayotgan tilning fonetik, leksik, grammatik va kommunikativ xususiyatlarini anglashni ham talab etadi. Ayniqsa, ingliz tilini ona tili o‘zbek tili bo‘lgan o‘rganuvchilarga o‘qitishda ikki tilning strukturaviy va funksional jihatlarini qiyoslash muhim metodik ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek va ingliz tillari kelib chiqishi, grammatik qurilishi va lisoniy vositalardan foydalanish xususiyatlariga ko‘ra bir-biridan farqlanadi. Ingliz tili hind-yevropa tillari oilasining german guruhiga mansub bo‘lib, grammatik munosabatlarni ifodalashda so‘z

tartibi, yordamchi so‘zlar va grammatik shakllardan keng foydalanadi. O‘zbek tili esa turkiy tillarning qarluq guruhiga mansub bo‘lib, agglutinativ xususiyati, qo‘shimchalar tizimi va gap qurilishidagi o‘ziga xosliklari bilan ajralib turadi. Ushbu farqlar ingliz tilini o‘rganish jarayonida o‘zbek tilining ta’sirini yuzaga keltirishi, ayrim hollarda esa til o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklarga sabab bo‘lishi mumkin.

Xorijiy tilni o‘qitishda ona tilining ta’sirini o‘rganish masalasi qiyosiy tilshunoslik va amaliy lingvistikaning muhim yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Amerikalik tilshunos Robert Lado 1957-yilda nashr etilgan *Linguistics Across Cultures* asarida ona tili va o‘rganilayotgan til o‘rtasidagi o‘xshashlik hamda tafovutlarni tizimli qiyoslashning metodik ahamiyatini asoslab bergan. Uning qarashlariga ko‘ra, tillar o‘rtasidagi farqlarni oldindan aniqlash xorijiy tilni o‘zlashtirishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ayrim qiyinchiliklarni tushunishga yordam beradi.

Terence Odlin esa *Language Transfer: Cross-Linguistic Influence in Language Learning* (1989) asarida til o‘rganish jarayonida avval egallangan til bilimlarining yangi tilni o‘zlashtirishga ta’sirini keng tahlil qilgan. Olim til transferini faqat xatolar manbai sifatida emas, balki ijobiy va salbiy natijalar berishi mumkin bo‘lgan murakkab jarayon sifatida izohlaydi. Demak, ona tilidagi ayrim bilim va ko‘nikmalar ingliz tilini o‘rganishni yengillashtirishi, boshqa jihatlari esa noto‘g‘ri grammatik yoki talaffuz shakllarining yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, ingliz tilini o‘qitishda o‘zbek va ingliz tillarining qiyosiy tahlilidan foydalanish o‘quvchilarga ikki til o‘rtasidagi umumiylik va farqlarni anglash, grammatik hodisalarni ongli o‘zlashtirish hamda til birliklarini nutq jarayonida to‘g‘ri qo‘llash imkonini beradi. Mazkur yondashuv, ayniqsa, fonetika, morfologiya, sintaksis va leksik-semantik hodisalarni o‘rgatishda samarali metodik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ingliz tilini o‘qitish jarayonida o‘zbek va ingliz tillarining qiyosiy tahlilidan foydalanish imkoniyatlarini aniqlash, tillararo tafovutlarning o‘quv jarayoniga ta’sirini yoritish hamda mazkur yondashuv asosida ta’lim samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

O‘zbek va ingliz tillarini qiyosiy o‘rganish, avvalo, ularning tipologik va strukturaviy

xususiyatlarini aniqlashdan boshlanadi. Har ikki til insonlar o‘rtasidagi muloqot, fikr ifodalash va axborot almashish vazifasini bajaradi. Biroq ushbu vazifalarni amalga oshirishda foydalaniladigan grammatik vositalar, so‘zlarning birikish tartibi va ma’no ifodalash usullari sezilarli darajada farqlanadi. Mazkur tafovutlarni bilish o‘qituvchiga o‘quvchilarning ehtiyojlariga mos metod va topshiriqlarni tanlash imkonini beradi.

Ingliz tili asosan analitik xususiyatga ega bo‘lib, grammatik munosabatlarni ifodalashda so‘z tartibi, yordamchi fe’llar, predloglar va boshqa funksional vositalardan keng foydalanadi. O‘zbek tili esa agglutinativ tuzilishga ega bo‘lib, grammatik ma’nolar ko‘pincha o‘zakka qo‘shimchalarni ketma-ket biriktirish orqali ifodalanadi. Masalan, ingliz tilidagi *from our books* birikmasida munosabatlar alohida so‘zlar orqali ifodalansa, o‘zbek tilidagi *kitoblarimizdan* shaklida ko‘plik, egalik va chiqish kelishigi ma’nolari qo‘shimchalar yordamida yuzaga chiqadi. Bu farq o‘quvchilarga so‘z tarkibi va grammatik ma’noni anglashda qiyosiy tushuntirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tillar sintaktik qurilishining qiyosiy tahlili. O‘zbek va ingliz tillari o‘rtasidagi muhim farqlardan biri gap bo‘laklarining joylashish tartibida namoyon bo‘ladi. Ingliz tilida darak gaplarning asosiy tartibi Subject–Verb–Object (SVO), ya’ni ega–kesim–to‘ldiruvchi shaklida bo‘ladi. O‘zbek tilida esa odatiy tartib Subject–Object–Verb (SOV), ya’ni ega–to‘ldiruvchi–kesim ko‘rinishida namoyon bo‘ladi.

Masalan:

O‘zbek tilida: *Men kitob o‘qiyman.*

Ingliz tilida: *I read a book.*

O‘zbekcha gapda kesim odatda gap oxirida joylashadi, inglizcha gapda esa kesim egadan keyin, to‘ldiruvchidan oldin keladi. Shu sababli ingliz tilini o‘rganuvchi ayrim talabalar ona tilidagi so‘z tartibini inglizcha gaplarga ko‘chirishi mumkin. Natijada *I a book read* kabi grammatik jihatdan noto‘g‘ri konstruksiyalar yuzaga keladi.

Bunday xatolarni bartaraf etishda gap modellarini qiyoslash, so‘zlarni to‘g‘ri tartibga joylashtirish, gap tuzish va matnni qayta ifodalash mashqlaridan foydalanish maqsadga muvofiq. O‘qituvchi bir xil mazmunning ikki tilda qanday sintaktik vositalar orqali ifodalanishini ko‘rsatishi, so‘ng o‘quvchilarga mustaqil gaplar tuzish imkonini berishi

lozim. Ubaydullayeva va Jumakulova (2025) tomonidan olib borilgan qiyosiy tahlilda ham ingliz va o‘zbek tillaridagi SVO va SOV tartiblarining farqi, kesimning joylashuvi, inkor va so‘roq gaplarning tuzilishi alohida ko‘rib chiqilgan.

Morfologik xususiyatlarni qiyoslash. O‘zbek va ingliz tillaridagi so‘z shakllanishi hamda grammatik kategoriyalarni qiyoslash til o‘rganuvchilarning grammatik bilimlarini mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi. O‘zbek tilida grammatik ma’nolar ko‘pincha qo‘shimchalar orqali ifodalanadi. Masalan, *kitob, kitoblar, kitoblarim, kitoblarimdan* shakllarida har bir qo‘shimcha muayyan grammatik ma’noni yuzaga keltiradi.

Ingliz tilida esa ko‘plab grammatik munosabatlar yordamchi so‘zlar, predloglar va gap tarkibidagi qat’iyroq tartib orqali ifodalanadi. Masalan, *book – books – my book – from my books* shakllarida ko‘plik qo‘shimchasi, egalik olmoshi va predlog alohida vositalar sifatida qatnashadi.

Fe’l shakllarini qiyoslashda ham muayyan farqlar kuzatiladi:

O‘zbek tilida: *Men har kuni ingliz tilini o‘rganaman.*

Ingliz tilida: *I study English every day.*

O‘zbek tilida: *Men hozir ingliz tilini o‘rganyapman.*

Ingliz tilida: *I am studying English now.*

Ushbu misollarda o‘zbek tilidagi fe’l shakllari bilan ingliz tilidagi zamon va aspekt shakllari o‘rtasida ma’lum mazmuniy muvofiqlik mavjud. Biroq ularni har doim bir-biriga to‘liq tenglashtirib bo‘lmaydi. Ingliz tilida Simple va Continuous shakllari o‘rtasidagi farqni anglash uchun harakatning takroriyligi, davomiyligi va nutqiy vaziyatdagi xususiyatlarini hisobga olish talab etiladi. Shu bois grammatik kategoriyalarni qiyosiy o‘rgatishda faqat shakllarni emas, balki ularning ma’no va qo‘llanish sharoitlarini ham izohlash zarur.

Artikllar va aniqlovchi vositalarning qiyosiy tahlili. O‘zbek tilida ingliz tilidagi *a, an, the* artikllariga aynan mos keladigan alohida grammatik artikl tizimi mavjud emas. Ingliz tilida artikllar otning aniqligi yoki noaniqligini ifodalashda muhim grammatik vosita hisoblanadi. O‘zbek tilida esa bunday ma’nolar ko‘pincha kontekst, ko‘rsatish olmoshlari, miqdor bildiruvchi birliklar va boshqa vositalar orqali anglashiladi.

Masalan:

I bought a book. — Men bir kitob sotib oldim.

I bought the book. — Men o‘sha kitobni sotib oldim.

Birinchi gapda *a book* so‘z birikmasi suhbat uchun yangi yoki aniq belgilanmagan kitobni bildiradi. Ikkinchi gapda esa *the book* oldindan ma’lum yoki kontekstda aniqlangan kitobni anglatadi. O‘zbek tilida bu farq har doim artiklga o‘xshash maxsus grammatik vosita bilan emas, balki gap mazmuni va vaziyat orqali ifodalanadi. Shu sababli o‘zbek tilida so‘zlashuvchi o‘quvchilar ingliz tilida artikllarni tushirib qoldirishi yoki ularni noto‘g‘ri tanlashi mumkin. Bunday qiyinchiliklarni kamaytirish uchun artikllarni alohida qoida sifatida yodlatish bilan cheklanmasdan, ularning matn va nutqdagi kommunikativ vazifalarini tushuntirish lozim. Xususan, yangi axborot va oldindan ma’lum axborot o‘rtasidagi farqni aniqlashga qaratilgan kontekstli mashqlar samarali hisoblanadi.

Kelishik va predloglarning qiyosiy xususiyatlari. O‘zbek tilida otlarning gapdagi sintaktik munosabatlari kelishik qo‘shimchalari orqali ifodalanadi. Ingliz tilida esa ushbu munosabatlarning katta qismi predloglar va so‘z tartibi yordamida belgilanadi.

O‘zbek tilida: *universitetga, universitetda, universitetdan.*

Ingliz tilida: *to the university, at the university, from the university.*

Mazkur misollar ingliz tilidagi predloglar bilan o‘zbek tilidagi kelishik qo‘shimchalari o‘rtasida muayyan funksional yaqinlik mavjudligini ko‘rsatadi. Biroq ularning qo‘llanishi har doim bir xil emas. Masalan, ingliz tilidagi *in, on, at* predloglari joy va vaqt munosabatlarini turli kontekstlarda ifodalashi mumkin. Ularni o‘zbek tilidagi bitta kelishik qo‘shimchasi bilan doimiy ravishda tenglashtirish to‘g‘ri natija bermaydi. Shu bois predloglarni o‘rgatishda ularning ma’nosi, birikuv xususiyatlari va qo‘llanish kontekstiga e’tibor qaratish zarur. Ingliz va o‘zbek tillaridagi kelishik tizimi hamda predlog munosabatlari bo‘yicha olib borilgan qiyosiy ishlarda ham ushbu tafovutlar alohida ta’kidlanadi.

Fonetika va talaffuzdagi tafovutlarni hisobga olish. Ingliz tilini o‘qitishda fonetik qiyoslash ham muhim metodik ahamiyatga ega. O‘zbek va ingliz tillarida ayrim tovushlar o‘xshash talaffuz xususiyatlariga ega bo‘lsa-da, ularning artikulyatsion va akustik belgilari hamda fonologik vazifalarida farqlar mavjud. Masalan, ingliz tilidagi /θ/ va /ð/ tovushlari

o‘zbek tilida mustaqil fonema sifatida mavjud emas. Shu sababli ayrim o‘rganuvchilar ularni /s/, /z/, /t/ yoki /d/ kabi tovushlarga yaqin talaffuz qilishi mumkin. Bunday holat *think* va *sink*, *then* va *den* kabi so‘zlarni talaffuz qilishda yoki farqlashda qiyinchilik tug‘dirishi mumkin.

O‘zbek tilida esa *q* va *g‘* tovushlari mavjud bo‘lib, ularning artikulyatsion xususiyatlari ingliz tilidagi tovushlar tizimidan farq qiladi. Ingliz tilida so‘z urg‘usi va intonatsiya ham ma’no hamda nutqning kommunikativ maqsadini ifodalashda muhim vazifa bajaradi. Shu sababli o‘zbek tilida so‘zlashuvchi o‘quvchilarga inglizcha talaffuzni o‘rgatishda tovushlarni eshitish va farqlash, minimal juftliklar bilan ishlash, fonetik transkripsiyadan foydalanish, audioyozuvlarni takror tinglash va nutqni yozib olib tahlil qilish kabi mashqlarni qo‘llash maqsadga muvofiq.

Leksik-semantik va pragmatik xususiyatlarni qiyoslash. Ikki til o‘rtasidagi farqlar faqat grammatik shakllar bilan chegaralanmaydi. So‘zlarning ma’nosi, birikuvchanligi, uslubiy bo‘yoqdorligi va nutqiy vaziyatda qo‘llanishida ham tafovutlar kuzatiladi. Masalan, ingliz tilidagi *make a decision* birikmasi o‘zbek tiliga “qaror qabul qilmoq” deb tarjima qilinadi. Bu misolda so‘zlarning lug‘aviy ma’nosini alohida bilish bilan birga, ularning tabiiy birikuvini ham o‘zlashtirish zarurligi ko‘rinadi. Shuningdek, murojaat shakllari, iltimos bildirish, minnatdorchilik izhor qilish va suhbatni yakunlashda ikki tilning pragmatik me’yorlari o‘zaro farqlanishi mumkin. Ingliz tilidagi *Could you possibly help me?* ifodasi so‘zma-so‘z tarjima qilinsa, uning muloyimlik darajasi to‘liq anglashilmasligi mumkin. Shu sababli o‘quvchilarga nafaqat so‘z va grammatik shakllarni, balki ularning muloqot maqsadi va ijtimoiy vaziyatga mos qo‘llanishini ham o‘rgatish lozim. O‘zbek va ingliz tillarining qiyosiy tahlili asosida aniqlangan farqlarni ta’lim jarayonida maqsadli qo‘llash uchun quyidagi metodik ketma-ketlikni tavsiya etish mumkin:

Til hodisasini aniqlash. O‘qituvchi ingliz tilida o‘rganiladigan grammatik, fonetik yoki leksik hodisani belgilaydi.

Ikki til materialini qiyoslash. Bir xil yoki yaqin mazmunning o‘zbek va ingliz tillarida qanday vositalar bilan ifodalanishi ko‘rsatiladi.

Ehtimoliy qiyinchiliklarni aniqlash. O‘quvchilarning ona tilidagi bilimlarni ingliz

tiliga ko‘chirishida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xatolar tahlil qilinadi.

Amaliy mashqlarni tashkil etish. Gap tuzish, tarjima qilish, bo‘sh joylarni to‘ldirish, matnni qayta tuzish, dialog yaratish va kommunikativ vazifalardan foydalaniladi.

Natijalarni baholash. O‘quvchining til hodisasini anglash darajasi, grammatik aniqligi va uni mustaqil nutqda qo‘llay olishi kuzatiladi.

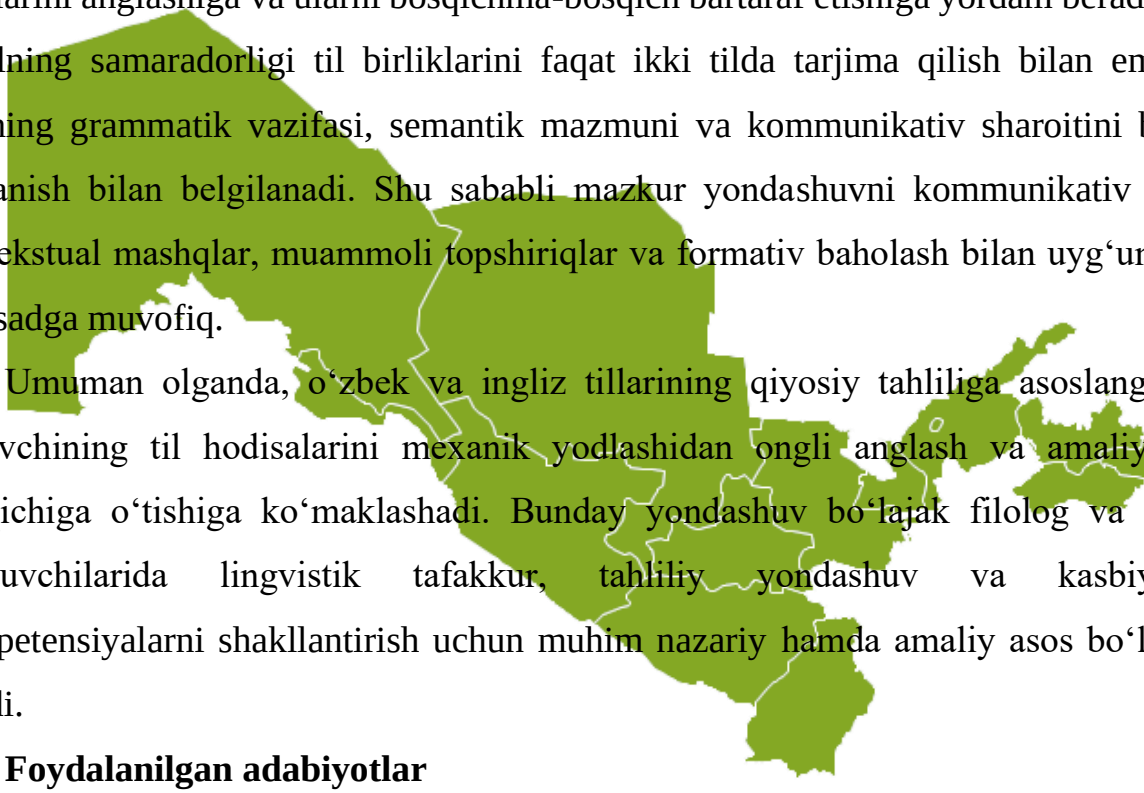
Masalan, ingliz tilidagi so‘z tartibini o‘rgatishda dastlab *Men maktabga boraman* va *I go to school* gaplari qiyoslanadi. Keyingi bosqichda o‘quvchilarga aralash tartibdagi so‘zlardan to‘g‘ri gap tuzish topshiriladi. So‘ng ular “My daily routine” mavzusida mustaqil gaplar va kichik matn yaratadilar. Shu tariqa qiyosiy tushuntirish grammatik mashq va kommunikativ faoliyat bilan uzviy bog‘lanadi. Qiyosiy tahlildan foydalanishning yana bir muhim jihati — ijobiy va salbiy transferni farqlashdir. Ijobiy transfer ona tilidagi mavjud bilimlar ingliz tilidagi muayyan hodisani o‘zlashtirishni yengillashtirganida yuzaga keladi. Salbiy transfer esa ona tiliga xos qoidalar ingliz tilida noo‘rin qo‘llanganda namoyon bo‘ladi. Biroq barcha xatolarni faqat ona tilining ta’siri bilan izohlash to‘g‘ri emas. O‘quvchining rivojlanish bosqichi, mashq tajribasi, til muhiti va o‘qitish usullari ham xatolarning yuzaga kelishiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois qiyosiy tahlil xatolarni aniqlash va izohlashda boshqa diagnostik vositalar bilan birgalikda qo‘llanishi zarur.

O‘zbekiston ta’lim muassasalarida ingliz va o‘zbek tillarining grammatik qurilishini qiyoslashga bag‘ishlangan 2025-yilgi tadqiqotlarda ham so‘z tartibi, fe’l shakllari, kelishiklar, artikllar va predloglardan foydalanish masalalarining o‘rganuvchilar uchun metodik ahamiyati qayd etilgan. Bu esa qiyosiy yondashuvni ingliz tili darslarida maqsadli qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi. Demak, o‘zbek va ingliz tillarining qiyosiy tahlili dars jarayonida oddiy tarjima usuli bilan cheklanmasligi kerak. Uning asosiy vazifasi ikki tilning ichki qonuniyatlarini anglatish, o‘quvchida ongli til o‘rganish malakasini shakllantirish va ingliz tilidagi bilimlarni mustaqil kommunikativ faoliyatda qo‘llashga yo‘naltirishdan iborat.

XULOSA

Ingliz tilini o‘qitishda o‘zbek va ingliz tillarining qiyosiy tahlilidan foydalanish ta’lim jarayonining nazariy va amaliy imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim metodik yondashuv

hisoblanadi. Ikki tilning fonetik, morfologik, sintaktik, leksik-semantik va pragmatik xususiyatlarini o‘zaro taqqoslash orqali o‘quvchilarda til hodisalarining mohiyatini anglash, ularni farqlash hamda ingliz tilida to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmalari rivojlanadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek va ingliz tillari o‘rtasidagi tipologik tafovutlar, xususan, gap bo‘laklari tartibi, grammatik ma’nolarning ifodalanishi, artikllar, kelishiklar, predloglar va fe’l shakllaridagi farqlar o‘quv jarayonida alohida metodik e’tibor talab qiladi. Ushbu xususiyatlarni qiyosiy tushuntirish o‘quvchilarning ona tilidan kelib chiqadigan ayrim xatolarini anglashiga va ularni bosqichma-bosqich bartaraf etishiga yordam beradi. Qiyosiy tahlilning samaradorligi til birliklarini faqat ikki tilda tarjima qilish bilan emas, balki ularning grammatik vazifasi, semantik mazmuni va kommunikativ sharoitini birgalikda o‘rganish bilan belgilanadi. Shu sababli mazkur yondashuvni kommunikativ metodlar, kontekstual mashqlar, muammoli topshiriqlar va formativ baholash bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, o‘zbek va ingliz tillarining qiyosiy tahliliga asoslangan ta’lim o‘quvchining til hodisalarini mexanik yodlashidan ongli anglash va amaliy qo‘llash bosqichiga o‘tishiga ko‘maklashadi. Bunday yondashuv bo‘lajak filolog va ingliz tili o‘qituvchilarida lingvistik tafakkur, tahliliy yondashuv va kasbiy-metodik kompetensiyalarni shakllantirish uchun muhim nazariy hamda amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lado, R. (1957). Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers. Ann Arbor: University of Michigan Press.

2. Ubaydullayeva, O., & Jumakulova, S. (2025). Contrastive Analysis of Word Order Patterns of Simple Sentences Structure in English and Uzbek Languages. ResearchBib. Vol. 2, Issue 1, pp. 799–802. https://doi.org/10.71337/inlibrary.uz.science-research.62974

3. Tursunova, N., & Khushmonova, Sh. (2025). Comparative Typology of Sentence Structures in English and Uzbek. Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(1), Part 2, 92–95. https://doi.org/10.5281/zenodo.14769356

4. Kudratova, Z. (2025). Contrastive Analysis of Verb Aspect in English and Uzbek:

Challenges for Uzbek Learners of English. Yosh Olimlar, 3(31), 79–81. https://doi.org/10.5281/zenodo.17118821

5. Sherimbatova, O., & Rozikova, Z. (2025). Comparing Word Order in English and Uzbek Sentences. Science and Technology in the Modern World, 4(11), 155–160. https://doi.org/10.5281/zenodo.15480322

